

**Kobiece i męskie
konteksty życia**

Kobiece i męskie konteksty życia

**Pod redakcją
Katarzyny Uklańskiej
i Olgi A. Kotowskiej-Wójcik**

Poznań 2020

Projekt okładki:
Wydawnictwo Rys

Recenzja wydawnicza:
dr hab. Aneta Gawkowska

Korekta:
Izolda Kiec

Copyright by:
Autorzy

Copyright by:
Wydawnictwo Rys

Wydanie I, Poznań 2020

ISBN 978-83-66666-14-6

DOI
10.48226/978-83-66666-14-6

Wydanie:

Wydawnictwo Rys
ul. Kolejowa 41
62-070 Dąbrówka
tel. 600 44 55 80
e-mail: tomasz.paluszynski@wydawnictworys.com
www.wydawnictworys.com

Spis treści

Katarzyna Uklańska, Olga A. Kotowska-Wójcik

Moralność, intymność, aktywność – kobiety i mężczyźni
o kontekstach życia prywatnego i publicznego7

Wojciech Klimski

Płeć i dekodyfikacja moralności seksualnej.....13

Maria Sroczyńska

Być młodym..., czyli o kontrowersyjnych wymiarach
współczesnej intymności (szkic socjologiczny)37

Joanna Wróblewska-Skrzek

Digitalizacja miłości. Wirtualne randkowanie – szanse i zagrożenia51

Anna Linek

Ciało kobiety w „zaklętym” kręgu wagi.....67

Martyna Kawińska

Kobiety i mężczyźni wobec starości i starzenia się81

Katarzyna Uklańska

Ambitne kobiety. Kompetencje i stosunek do pracy studentek
na podstawie badań empirycznych105

Magdalena Markocka

Rola i aktywność kobiet w perspektywie współczesnych
przemian społeczności lokalnych129

Monika Maria Brzezińska

„Gołąb” i „jastrząb”, czyli przywództwo i decydowanie
polityczne kobiet i mężczyzn.....151

Olga A. Kotowska-Wójcik

Polki i Polacy o kobietach w polityce.....165

Martyna Kawińska
m.kawinska@uksw.edu.pl
ORCID: 0000-0002-3525-8584

Kobiety i mężczyźni wobec starości i starzenia się

Key words: old, ageing, women, men, gender

Słowa klucz: starość, starzenie się, kobiety, mężczyźni, płeć

Abstrakt

Starość i starzenie się to interdyscyplinarne podejście do zmian występujących w życiu człowieka. Wskazany interdyscyplinarny ma swoje konsekwencje demograficzne, ekonomiczne, kulturowe i społeczne, które mogą być analizowane w wymiarze mikro i makro. Ze względu na złożoność procesu starzenia się i wielkość populacji osób starszych zasadne wydaje się również rozróżnienie na starość kobiecą i męską. Stan zdrowia, aktywność rodzinna, aktywność społeczna czy modele starzenia się wskazują na istotne różnice w przygotowaniu i przeżywaniu starości przez kobiety i przez mężczyzn. Tak przyjęte założenia stały się punktem wyjścia do prezentowanej analizy, której celem jest określenie podobieństw i różnic w postawach kobiet i mężczyzn wobec starości oraz ich dynamiki starzenia się.

Wstęp

Zmiany o charakterze społeczno-demograficznym, doświadczane w ostatnich dekadach w Polsce, mogły się przyczynić do zwiększenia różnic w postawach wobec płci społeczno-kulturowej. Mogło się to przekładać na różnice w możliwościach aktywności zawodowej, sposobu pełnienia ról rodzinnych, zawodowych i społecznych, a także w możliwościach planowania i realizowania tych ról przez kobiety i mężczyzn. Szerokie podejście do płci społeczno-kulturowej wskazuje na różne warianty i stopień zaangażowania w proces socjalizacji

wtórnej, warunkowanej tradycyjnym podejściem do ról kobiecych i męskich. To, w jaki sposób realizujemy się na różnych płaszczyznach aktywności w poszczególnych fazach cyklu życia, będzie przekładało się na dynamikę i rodzaj starzenia się.

Zasadne więc wydaje się pytanie, dlaczego płeć jest znaczącą zmienną i czy istotnie wpływa na jakość starzenia się w poszczególnych jego wymiarach. W prezentowanym artykule podjęto próbę określenia rodzaju starzenia się ze względu na płeć, biorąc pod uwagę uwarunkowania wynikające zarówno z pełnionych ról, jak i czynników determinujących aktywne bądź bierne starzenie się. Innymi słowy, podjęta analiza ma odpowiedzieć na pytanie, czy kobiety i mężczyźni, w fazie życia odnoszącej się do starości, prezentują podobne czy wręcz odmienne postawy, czy są tak samo przygotowani do starości i z taką samą dynamiką uczestniczą w tym procesie. Prezentowane opracowanie powstało w oparciu o literaturę przedmiotu oraz wyniki badań własnych i aktualne dane statystyczne.

Demograficzne starzenie się społeczeństwa

Starzenie się ludności uznawane jest za jeden z najważniejszych problemów demograficznych XXI wieku. Odpowiedzialność za ten problem spoczywa na przemianach w sferze rozrodczości, umieralności i migracji. W przypadku migracji, zwłaszcza przez niską wiarygodność dostępnych danych, trudno jest oceniać jej wpływ na proces starzenia się, natomiast rozrodczość i umieralność jest regularnie diagnozowana. Ograniczanie i odkładanie w czasie decyzji prokreacyjnych obserwowane jest w naszym społeczeństwie od końca lat 80. XX wieku, czego konsekwencją jest zmniejszanie się liczby dzieci i młodzieży na rzecz wzrostu populacji osób starszych¹. Utrzymujący się tak długo niski poziom dzietności świadczy o tym, że proces starzenia się dokonał się

¹ P. Szukalski, *Polscy seniorzy w przyszłości*, w: *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa. Diagnoza i kierunki działania*, Warszawskie Wydawnictwo Naukowe PAN, Warszawa 2008, s. 33.

w naszym społeczeństwie i zgodnie z prognozami będzie się utrzymywał. Obecnie współczynnik dzietności wynosi 1,43² i przewiduje się, że taki mniej więcej poziom (w zależności od wariantu prognozy) będzie utrzymywał się do 2070 roku³.

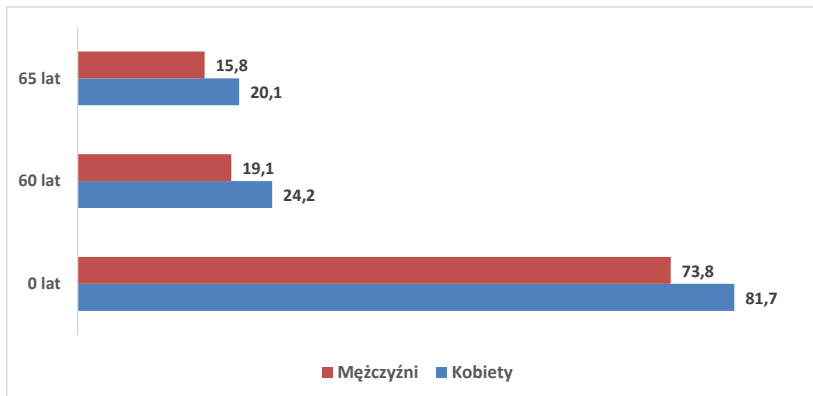
Odnosząc się do przemian w zakresie umieralności, należy podkreślić, że znaczącym dla procesu starzenia się jest wydłużanie się przeciętnego dalszego trwania życia, co przekłada się na dłuższe życie w starości. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet urodzonych w Polsce w 2018 roku szacowano na 81,7 lat, a mężczyzna na 73,9. Te same dane wskazują, że sześćdziesięciolatek ma do przeżycia średnio 21,6 lat, a sześćdziesięciopięciolatek 18,1⁴. Zgodnie z założeniami przyjętymi w prognozie, przeciętne dalsze trwanie życia nadal będzie się wydłużało i w 2050 roku osiągnie dla kobiet 87,5 lata, a dla mężczyzn 82,1 lata. W ten sposób zmniejszy się różnica w przeciętnym trwaniu życia kobiet i mężczyzn do ok. 5,4 lat, co możemy interpretować jako zmniejszenie nadumieralności mężczyzn. Mężczyźni w miastach będą żyli o rok dłużej niż na wsi, a dla kobiet mieszkających w mieście i na wsi praktycznie się zrówna.

² GUS, *Rocznik demograficzny*, Warszawa 2020. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2019,3,13.html> (dostęp: 16.09.2020).

³ Prognoza ludności GUS z 2014 roku zakłada, że prognozowany współczynnik dzietności w Polsce w 2070 roku w wariantie niskim wyniesie 1,399, a w wariantie wysokim 1,772.

⁴ GUS, *Rocznik demograficzny...*, *op. cit.*

Wykres 1. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet i mężczyzn w określonym wieku w Polsce w 2018 roku

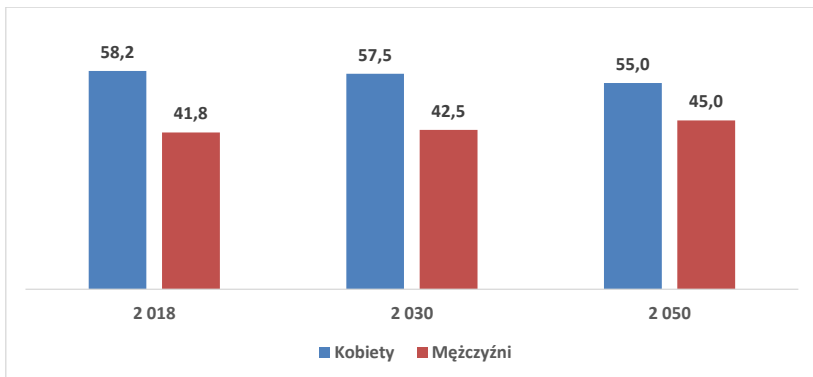
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 roku*, GUS 2020, s. 25.

Zmiany związane z wydłużaniem się przeciętnego dalszego trwania życia prowadzą do wzrostu liczby osób osiągających próg starości. Starzenie się populacji będzie więc oznaczać wzrost odsetka osób starszych przy równoczesnym zmniejszaniu się populacji dzieci. W literaturze jako próg starości najczęściej przyjmuje się wiek 60 lat (WHO) lub 65 lat (Eurostat, ONZ). Zgodnie z kryterium zaproponowanym przez ONZ, populację uznaje się za starą, kiedy udział ludności w wieku 65 lat i więcej w ogólnej strukturze populacji będzie wyższy niż 7 proc., a kiedy przekroczy 10 proc., mówimy o zaawansowanej starości⁵. Polska przekroczyła próg starości demograficznej w 1967 roku, a zaawansowanej starości demograficznej w 2008 roku. Udział kobiet w populacji osób starszych był wyższy niż mężczyzn i w 2018 roku wyniósł 58,2 proc. Warto podkreślić, że współczynnik feminizacji wzrasta z wiekiem, co

⁵ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014-2050. Studia i analizy statystyczne*, Warszawa 2014, s. 126, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html> (dostęp: 11 września 2020).

jest naturalną konsekwencją nadumieralności mężczyzn. Wśród kobiet w Polsce w 2018 roku 27,9 proc. osiągnęło już wiek senioralny, a wśród mężczyzn odsetek ten wyniósł 21,4 proc. W analizowanym okresie, kobieta w wieku 60 lat ma przed sobą przeciętnie 24,2 lata życia, co jest o 5,1 roku więcej niż mężczyzna w tym samym wieku⁶.

Wykres 2. Udział kobiet i mężczyzn w wieku 60 lat i więcej w Polsce według prognozy w poszczególnych latach (w procentach)

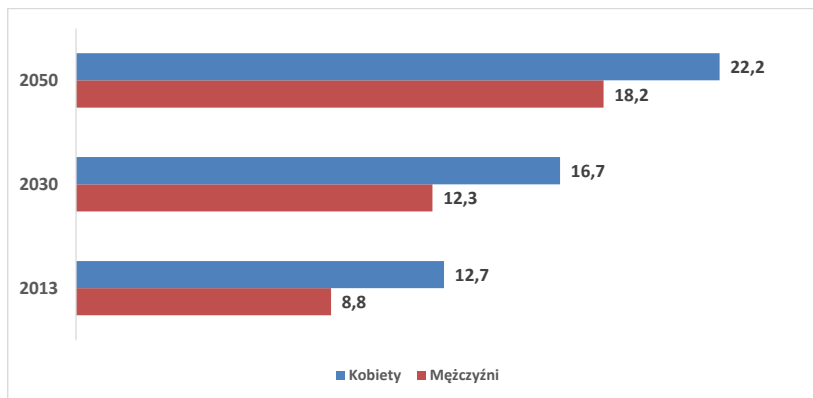
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Prognozy ludności na lata 2014-2050*, GUS.

Proces starzenia się społeczeństwa ulega przyspieszeniu, czego dowodem są tendencje zmian dotyczące udziału ludności osób w wieku poprodukcyjnym (60 lat i więcej dla kobiet oraz 65 lat i więcej dla mężczyzn). Udział ludności w wieku produkcyjnym wyniósł w 2019 roku prawie 22 proc., a tendencja wzrostowa będzie się utrzymywać do 2025 roku, zwłaszcza w przypadku osób w wieku 65-79 lat. Po 2025 roku znacząco zwiększy się natomiast udział osiemdziesięciolatków

⁶ GUS, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r.*, Warszawa 2019, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2018-roku,2,1.html> (dostęp: 16.09.2020).

i starszych, reprezentowanych przez pokolenie z powojennego boomu urodzeń, które w 2040 roku będą stanowiły aż 35,8 proc. zbiorowości osób w wieku 65 lat i więcej. W ciągu dziesięciu kolejnych lat udział tej populacji obniży się do 31,9 proc. W końcu prognozowanego okresu kobiety w wieku 65 lat i więcej będą stanowiły 64 proc., przy czym współczynnik feminizacji (liczba kobiet na stu mężczyzn) wyniesie 105 dla osób w wieku 65-69 lat i 139 dla tych w wieku 80-84 lata⁷. Populacja seniorów będzie nadal charakteryzować się wzrostem współczynnika feminizacji wraz z wiekiem jako konsekwencją nadumieralności mężczyzn. Kobieta mająca 60 lat, wkraczająca w wiek senioralny, ma obecnie przeciętnie 24,2 lata życia, a mężczyzna w tym samym wieku jedynie 19,1 lat⁸.

Wykres 3. Kobiety i mężczyźni w wieku 60 lat i więcej jako procent populacji w wybranych latach prognozy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Prognozy ludności na lata 2014-2050*, GUS 2014.

⁷ *Ibidem*, s. 136.

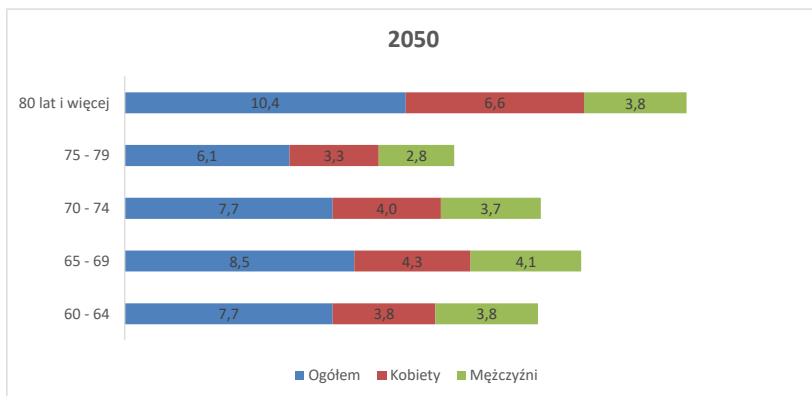
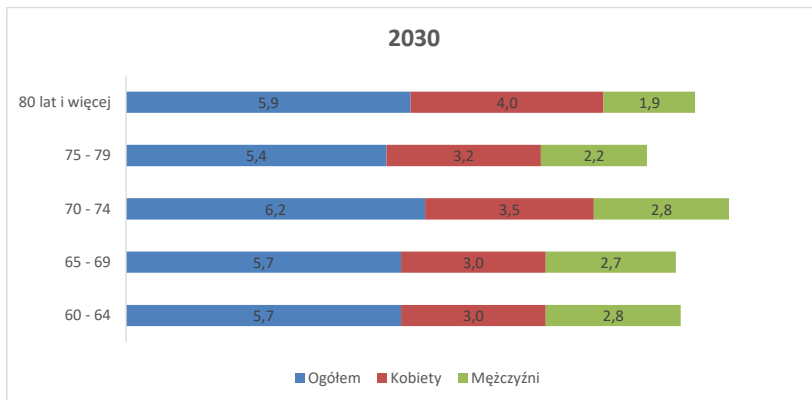
⁸ GUS, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 roku*, Warszawa 2019, s. 26, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2018-roku,2,1.html> (dostęp: 11.09.2020).

Kluczowymi cechami starzenia się społeczeństwa w Polsce są: feminizacja starości, czyli przewaga liczebna kobiet nad mężczyznami w starszych przedziałach wiekowych; singularyzacja starości, której efektem jest i będzie rosnący odsetek jednoosobowych gospodarstw domowych seniorów; podwójne starzenie się polegające na wzroście odsetka osób w wieku 80 lat i więcej. W prognozowanym okresie zwiększy się liczba kobiet w stosunku do liczby mężczyzn, co będzie także widoczne przy analizie osób w wieku senioralnym. Przewiduje się, że w 2030 roku na 100 seniorów ogólnie będzie przypadać 135 senierek, ale w mieście będzie ich już 145. Na obszarach wiejskich w 2030 roku na 100 seniorów będzie przypadało 121 siostrzeńek a w 2050 roku 115. Zaobserwujemy również dynamiczny wzrost osób w najstarszej grupie wiekowej, czyli 80 lat i więcej. W 2030 roku osoby w wieku 80 lat i więcej będą stanowiły 5,9 proc. naszej populacji, a w 2050 roku już 10,4 proc.⁹ Te same dane wskazują, że w 2040 roku osoby ponad osiemdziesięcioletnie będą stanowiły aż 36 proc. zbiorowości osób w wieku 65 lat i więcej. W końcu prognozowanego okresu proporcje nieco ulegną zmianie i odsetek osób 80+ w ogólnej populacji osób starszych zmniejszy się do 32 proc., przy czym 60 proc. ponad osiemdziesięciolatek będzie mieszkało w miastach¹⁰.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Warszawa 2016, s. 137, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html> (dostęp: 16.09.2020).

Wykres 4. Udział kobiet i mężczyzn w wieku 60 lat i więcej w liczbie ludności ogółem (w procentach), w poszczególnych kategoriach wiekowych, według prognozy 2030 i 2050 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Prognozy ludności na lata 2014-2050*, GUS 2014.

Należy również pamiętać, że przemianom związanym ze starzeniem się ludności towarzyszą przemiany cywilizacyjne, które dotyczą omawianej starości demograficznej. Oznacza to, że obecne pokolenie osób starszych znacząco różni się od swoich rówieśników w poprzednich generacjach, czyli wiek senioralny będą osiągać osoby lepiej wykształcone, dysponujące większym kapitałem zdrowia, dysponujące większym kapitałem społecznym, ale również często dysponujące mniejszym kapitałem rodzinnym. Mając więc świadomość istotnych zmian demograficznych, warto zastanowić się, w jaki sposób można wykorzystać potencjał seniorów i dlaczego płeć jest tak znaczącą zmienną determinującą jakość starzenia się.

Płeć jako zmienna społeczno-demograficzna

Płeć jest kategorią wielowymiarową, występującą na gruncie wielu dyscyplin naukowych. Analizując płeć jako zmienną braną pod uwagę w wielu perspektywach badawczych, uznaje się ją jako jeden z istotnych wyznaczników nierówności między kobietami i mężczyznami. Uznając ją jako zmienną różnicującą, należy zwrócić uwagę na dwa typy zależności. Pierwszy będzie odnosił się do zróżnicowania wynikającego z cech biologicznych (ang. *sex*), drugi natomiast będzie wynikał z uwarunkowań społeczno-kulturowych (ang. *gender*). Płeć biologiczna będzie określała te cechy, z którymi się rodzimy (cechy narządów płciowych, chromosomy, hormony płciowe itp.), a płeć społeczno-kulturowa jest kształtowana w procesie socjalizacji. Początkowo jest to socjalizacja pierwotna, której doświadczamy w rodzinie, a później uczestniczymy w konstruowanej społecznie socjalizacji wtórnej. Podczas socjalizacji wtórnej cechy są nabywane pod wpływem interakcji z innymi członkami społeczności, przez co w różnych społecznościach i kulturach mogą być one odmienne¹¹.

Na gruncie nauk społecznych i humanistycznych prowadzone są najczęściej badania odnoszące się do płci społeczno-kulturowej. W zło-

¹¹ B. Szacka, *Gender i płeć*, w: K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka (red.), *Gender w społeczeństwie polskim*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2011, s. 20.

zonych rozważaniach uwzględnia się przede wszystkim role społeczne związane z płcią, które są definiowane kulturowo, a ich realizacja jest społecznie oczekiwana¹². Uwzględnienie kategorii płci w badaniach i współczesnej nauce wydaje się koniecznością, pominięcie jej może czynić badania niepełnymi, a nawet ograniczonymi¹³. Dla wielu badaczy płeć społeczno-kulturowa jest podstawową kategorią badawczą, dzięki której możemy dokładniej zrozumieć świat społeczny, na różnych jego poziomach. Możemy analizować relację między kobietami i mężczyznami, możemy także na tej podstawie odkrywać własne „ja”. W takim ujęciu płeć jest powiązana z kulturą, ekonomią, polityką i wyraźnie dzieli się na to, co jest męskie, i na to, co przynależy do kobiet¹⁴.

Kategorie płci stosujemy, aby odnaleźć spójność i znaczenie zachowań innych osób. Często też płeć staje się obrazem samego siebie. Na pytanie: kim jestem? – odpowiadamy również przez kategorię płci, która w dalszym ciągu uznawana jest jako podstawowa zmienna przy kształtowaniu tożsamości¹⁵. Co jest ważne, koncepcja płci społeczno-kulturowej odrzuca z założenia całkowitą kobiecość i całkowitą męskość, stwarzając przestrzeń do nabywania określonych wzorców zachowań oraz traktowania schematu płci w sposób poznawczy. W ten sposób możliwa jest ocena i asymilacja nowych informacji oraz klasyfikowanie ich cech bądź zachowań do kategorii kobiecej lub męskiej. Definicje płci społeczno-kulturowej nie odnoszą się więc do sztywnych norm, ale do poznawczych działań, dzięki czemu ujmowane są jako proces i produkt, podlegające ciągłym przemianom i modyfikacjom¹⁶.

¹² B. Wojcieszke, *Kobiety i mężczyźni. Odmienne spojrzenia na różnice*, Gdańsk 2002, s. 9.

¹³ B. Szacka, *Gender i płeć*, w: K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka (red.), *Gender w społeczeństwie polskim*, op. cit., s. 27.

¹⁴ K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka, *Rozwój refleksji genderowej i studiów nad społeczno-kulturową tożsamością płci w Polsce*, w: *Gender w społeczeństwie polskim*, op. cit., s. 8.

¹⁵ U. Kluczyńska, *Redefiniowanie męskości. Kulturowo – społeczne konteksty starzenia się mężczyzn*, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ, Łódź 2008, s. 76.

¹⁶ E. Paprzycka, E. Mianowska, Z. Izdebski, *Kobiecość i męskość Polaków. Społeczno-kulturowy wymiar płci jako kategoria analityczna*, Rocznik Lubuski, t. 42, cz. 1, 2016, s. 107.

Za początek refleksji nad podziałem na płęć biologiczną i społeczno-kulturową uznaje się publikację psychologa Roberta J. Stollera *Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity*, która została wydana w 1968 roku. Do nauk społecznych termin *gender* został wprowadzony przez Ann Oakley w 1972 roku, w książce *Sex, Gender and Society*. Oakley podkreślała, że tożsamość płciowa kobiet i mężczyzn nie jest zdeterminowana jedynie przez cechy biologiczne, ale kształtuje się przez narzucane kulturowo bądź społecznie, określone modele męskości i kobiecości, przez wzory zachowań, obowiązujące normy i wzorce zachowań, aż po określone role i oczekiwania społeczne. Wszystko to, co w społecznej klasyfikacji nie jest męskie bądź kobiece, będzie uznawane za społeczną nierówność¹⁷. W latach 70. ubiegłego wieku w Stanach Zjednoczonych organizowano pierwsze kursy uniwersyteckie, na których zwracano uwagę na *men's studies*, będących swoistym przeciwieństwem powstałych znacznie wcześniej feministycznych studiów nad kobiecością. W Polsce znaczenie płci społeczno-kulturowej datuje się na lata 90. XX wieku, kiedy to E. Badiner w swojej książce *XY: Tożsamość mężczyzny*, zwróciła szczególną uwagę na problematykę męskości¹⁸.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się cztery typy schematów odpowiadających określonym wzorcom kobiecości i męskości wpisujących się w określony model. Mamy więc obraz własnej osoby zgodny z określonymi definicjami kobiecości i męskości, podejmujący zachowania zgodne z tradycyjnymi oczekiwaniami społecznymi (męscy mężczyźni i kobiece kobiety). W tej klasyfikacji występują także osoby, które ukształtowały obraz własnej osobowości w sprzeczności z tradycyjnie przypisanymi rolami kobiecymi i męskimi (męskie kobiety i kobiece mężczyźni). Występują również osoby, które cechuje integracja i komplementarność w odniesieniu do cech tradycyjnie męskich lub

¹⁷ S. Królikowska, *Nierówności w stanie zdrowia między kobietami a mężczyznami w kontekście płci biologicznej oraz społeczno-kulturowej*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica, 39, 2011, s. 35.

¹⁸ K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka, *Rozwój refleksji genderowej i studiów nad społeczno-kulturową tożsamością płci w Polsce*, w: *Gender w społeczeństwie polskim*, op. cit., s. 9.

kobiecych. Ostatni jest model, w którym mamy do czynienia z niską identyfikacją z kulturowo określonymi definicjami męskości i kobiecości. Modele trzeci i czwarty są z założenia alternatywą dla modelu tradycyjnego, przez co kobiecość nie jest zaprzeczeniem męskości, a męskość kobiecości, a te dwa wymiary wzajemnie się uzupełniają¹⁹.

Zaprezentowana typologia stanowi teoretyczny fundament do realizacji badań empirycznych, które dowodzą, że tradycyjnie pojmowane kobiecość i męskość ograniczają zachowania ludzi pod wieloma względami. Osoby, które definiują siebie w tradycyjnym wymiarze kobiecości i męskości, unikają zachowań odbiegających od tego modelu, przez co w ostatecznym bilansie repertuar ich doświadczeń jest znacznie ograniczony. To ograniczenie dotyczy zarówno sfery związanej ze zdrowiem psychicznym jednostek, jak i ich społecznego funkcjonowania²⁰. Dodatkowo przyjmuje się, że tak zainicjowany kierunek badań zwraca uwagę nie tylko na różnice kulturowe między kobietami a mężczyznami, lecz także na szeroką gamę podobieństw.

Szczegółowa analiza uwarunkowań odnoszących się do płci społeczno-kulturowej umożliwiła także określenie czynników odpowiedzialnych za kulturowe role płci, wyrażające społeczno-kulturowe różnice między kobietami i mężczyznami. Różnice te najczęściej wynikają z aktywności przypisywanych tradycyjnie do danej płci biologicznej bądź z cech osobowościowych poszczególnych jednostek. Na tej podstawie utrwalają się określone wzorce męskości i kobiecości, które są oceniane również w odniesieniu do ich aktywności społecznej, rodzinnej i zawodowej, a także kształtują się społeczne postawy wobec ról kobiecych oraz męskich w sferze prywatnej i publicznej. Te zróżnicowane oczekiwania i postawy tworzą w społeczeństwie dysproporcje płci w dostępie do zasobów, siły i prestiżu²¹.

¹⁹ E. Paprzycka, E. Mianowska, Z. Izdebski, *Kobiecość i męskość Polaków. Społeczno-kulturowy wymiar płci jako kategoria analityczna*, op. cit., s. 107.

²⁰ S.L. Bem, *The Measurement of Psychological Androgyny*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, nr 42, 1974, s. 155-162.

²¹ K. Kocot-Górecka, *Społeczno-demograficzne predyktory poglądów kobiet i mężczyzn dotyczących kulturowych ról płci w Polsce*, Studia Demograficzne 1 (165), 2014, s. 31.

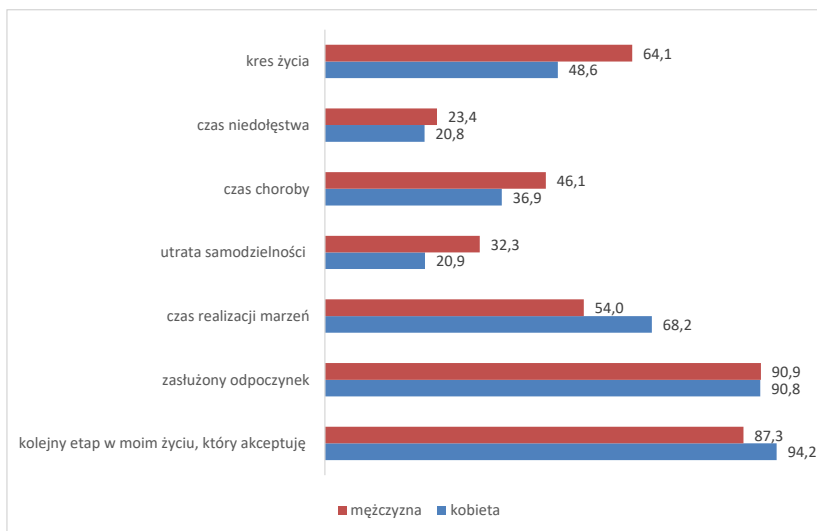
Postawy społeczne wobec ról kształtują się pod wpływem kultury, grup społecznych, wieku, poziomu wykształcenia, miejsca zamieszkania a także edukacji, której w ostatnim czasie przypisuje się szczególne znaczenie. Osiągnięcie pewnego poziomu wiedzy prowadzi do eliminacji stereotypów, uprzedzeń, przesądów, co sprzyja większej tolerancji i otwartości na zmieniającą się rzeczywistość. Elementem edukacji jest również umiejętność doboru określonych metod wychowania, dedykowanych określonej płci i przypisanych jej wzorcom kulturowym. Postawy wobec ról kulturowych wpisanych w pleć społeczno-kulturową zmieniają się w czasie cyklu życia. Przy czym w procesie wychowawczym doświadczanym od najmłodszych lat i w okresie młodości stosunkowo łatwo przyswajane są nowe wartości. Natomiast wraz z wiekiem człowiek doświadcza coraz więcej nowych wyzwań i oczekiwań, przez co z jednej strony może zmieniać swoje wcześniej ukształtowane postawy, ale z drugiej strony – sam proces adaptacji do nowego zdecydowanie się wydłuża. Szczególnie wolno zmieniają się też postawy jednostek wobec kulturowych ról płci wśród osób starszych, przez co utrwalone stereotypy odnoszące się do płci są bardziej wyraźne niż w przypadku młodszych generacji²².

Mając świadomość występowania różnic między postawami wobec ról kulturowych, warto zastanowić się nad kategorią płci społeczno-kulturowej w kontekście starości i starzenia się, pamiętając oczywiście o uwarunkowaniach demograficznych, specyfice potrzeb kobiet i mężczyzn oraz wzorcach towarzyszących starzeniu się. Pleć jest bezapelacyjnie jedną z najważniejszych zmiennych charakteryzujących zróżnicowanie procesów ludnościowych, w tym także starzenia się ludności. Zróżnicowanie jakości starzenia się populacji kobiet i mężczyzn wynika z dwóch prawidłowości demograficznych. Po pierwsze, prawdopodobieństwo urodzenia chłopca jest wyższe niż urodzenia dziewczynki, co oznacza, że częściej rodzą się chłopcy. A po drugie, przeciętne dalsze trwanie życia kobiet jest dłuższe niż mężczyzn w każdej kategorii wiekowej osób starszych. Tendencje te warunkowane są zapewne: czynnikami genetycznymi, skłonnością do dbania o zdrowie

²² *Ibidem*, s. 32.

i zapadalnością na różne choroby czy skłonnością do zachowań ryzykownych²³. Dodatkowo stereotypy związane z płcią mają również wpływ na zdrowie somatyczne i psychiczne kobiet oraz mężczyzn. W konsekwencji tych zdarzeń na wdowieństwo częściej narażone są kobiety i to one w zdecydowanej większości reprezentują jednoosobowe gospodarstwa domowe osób starszych.

Wykres 5. Kobiety i mężczyźni w ocenach dotyczących starości (w procentach)

Źródło: badania własne

Ta cała sekwencja uwarunkowań przekłada się również na postawy wobec starości i starzenia się, które są częściowo odmienne dla kobiet i dla mężczyzn. Prezentowane powyżej oceny postaw pochodzą z badań

²³ J. Murkowski, *Płeć a zaawansowanie procesu starzenia się ludności państw europejskich*, Zarządzanie i Finanse, Journal of Management and Finance, Vol. 15, No. 3, 2017, s. 309.

autorskich i są odzwierciedleniem deklaracji „zdecydowanie zgadzam się” i „zgadzam się”²⁴. Badani seniorzy byli zgodni co do tego, że starość jest kolejnym etapem w życiu, który należy zaakceptować, oraz co do tego, że starość jest zasłużonym odpoczynkiem. W pozostałych ocenach widoczne są już znaczące różnice. Kobiетom trudniej niż mężczyznom jest zaakceptować starość jako kres życia, czas choroby bądź utratę samodzielności. Mężczyźni natomiast wiążą ze starością pewne nadzieje związane z możliwością realizacji marzeń, na które jest odpowiedni czas. Powyższe zestawienie znajdzie uzasadnienie w analizie aktywności osób starszych w podziale na kobiety i mężczyzn.

O aktywności osób starszych w Polsce

Proces starzenia się zależy w dużym stopniu od sposobu, w jaki człowiek odgrywał role społeczne, jaka była jego pozycja w rodzinie i jakie są postawy społeczne wobec osób starszych. Część osób doświadczających procesu starzenia się żyje wspomnieniami, patrząc na wszystkich i wszystko bardzo krytycznie, przez co nie otwiera się na nowe możliwości, a to w konsekwencji prowadzi do wycofania z życia społecznego i osamotnienia. Inni natomiast, mając świadomość własnych ograniczeń, nie rezygnują ze swoich założeń i planów, próbują stworzyć nową przestrzeń dla siebie i żyć pełnią życia²⁵.

Aktywna starość jest z jednej strony rezultatem przebiegu wcześniejszych faz życia, z drugiej strony – jest oceną jakości życia i starzenia się osób starszych. Uwarunkowania polskiej starości i starzenia się są bardzo zróżnicowane pod względem prawnym, instytucjonalnym, a także społecznym. Koncepcja aktywnego starzenia ma na celu zapewnić

²⁴ Prezentowane wyniki pochodzą z badania *Postawy seniorów wobec starości i społecznych uwarunkowań starzenia się* autorstwa E. Bojanowskiej i M. Kawińskiej. Badanie zostało zrealizowane w 2017 roku na próbie 453 respondentów, w wieku 60 lat i więcej, będących opiekunami osób niesamodzielnych.

²⁵ B. Łacheta, *Zrozumienie starości*, w: J. Stala (red.), *Człowiek chory i umierający. Możliwości wsparcia i pomocy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2014, s. 270.

starzejącej się osobie możliwość bycia jak najdłużej społecznie produktywną, co w rzeczywistości łączy się z koniecznością stworzenia i jedności, i społeczeństwu warunków umożliwiających bycie jak najdłużej produktywnym. W takim rozumieniu koncepcja ta będzie uwzględniać każdą aktywność, niezależnie czy wynagradzaną, czy nie, która będzie wytwarzać określone dobra i usługi. Do tych aktywności zaliczymy zarówno pracę zawodową, jak i prace domowe i opiekuńcze na rzecz rodziny, bliskich, przyjaciół, a nawet te o charakterze wolontaryjnym²⁶.

Koncepcja aktywnego starzenia rozwijana jest już od kilkunastu lat, a jej główny kierunek działań skoncentrowany jest na zachowaniu jak najdłuższej samodzielności osób wraz ze wzrostem ich wieku. Oznacza to, że osoby starsze potrafią dokonywać elastycznych wyborów w zarządzaniu swoim czasem w poszczególnych fazach życia. Współcześnie osoby starsze stosunkowo szybko kończą aktywność zawodową i podlegają dezaktywizacji, a równocześnie brakuje w przestrzeni produktywnych ról społecznych, którymi mogliby wypełnić pojawiającą się pustkę²⁷. Poprzez propagowanie koncepcji aktywnego starzenia się osobom starszym udaje się docenić własny potencjał, tak aby czuć się potrzebnym, atrakcyjnym i móc uczestniczyć w życiu społecznym. Przy czym do tego potrzebna jest seniorom odpowiednia ochrona i poczucie bezpieczeństwa.

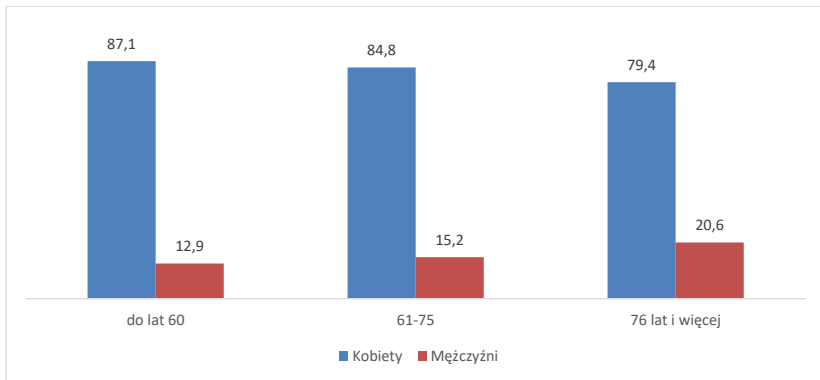
Mówiąc o aktywności osób starszych, wyróżnia się jej dwa zakresy. Pierwszy odnosi się do wykonywania pracy cennej i użytecznej. Możemy więc tu uwzględnić różne rodzaje działalności będące kontynuacją wcześniej wykonywanej pracy zawodowej, różne rodzaje aktywności społecznej i rodzinnej. Drugi zakres aktywności będzie dotyczył różnorodnych form spędzania czasu wolnego, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości realizacji własnych pasji i zainteresowań. W tym obszarze będziemy mieć: czytelnictwo, słuchanie audycji radiowych, oglądanie telewizji, uczestnictwo w kulturze, wyjścia do muzeów

²⁶ P. Szukalski, B. Szatur-Jaworska (red.), *Aktywne starzenie się Przeciwdziałanie barierom*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 8.

²⁷ J. Perek-Białas, B. Worek, *Aktywne starzenie się, aktywna starość – określenie pojęć*, w: Perek-Białas J. (red.), *Aktywne starzenie się, aktywna starość*, Wydawnictwo „Aureus”, Kraków 2005, s. 13.

i galerii, aż po aktywność sportową i turystyczną. Warto podkreślić, że każdy rodzaj aktywności w przypadku seniorów będzie sprzyjał ich samodzielności, zaradności, a przede wszystkim samoakceptacji. Przy czym aktywny senior samodzielnie buduje swoją przestrzeń życiową, która niestety wraz z wiekiem zawęża się²⁸.

Wykres 6. Słuchacze UTW w Polsce w 2018 roku według płci i wieku (w procentach)

Źródło: *Obliczenia własne na podstawie GUS, Uniwersytety Trzeciego wieku w Polsce w roku akademickim 2017/2018*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/uniwersytety-trzeciego-wieku-w-roku-akademickim-20172018,11,2.html> (17 września 2020)

Aktywność umożliwia osobom starszym realizację większości ich potrzeb, ale największa trudność polega na doborze jej właściwych form. Obecnie w Polsce najbardziej rozbudowaną ofertę dedykowaną seniorom mają Uniwersytety Trzeciego Wieku (UTW), które aktywizują swoich słuchaczy do pełniejszego uczestnictwa w życiu społecznym, proponując szereg wykładów, warsztatów, seminariów i kursów. W 2018

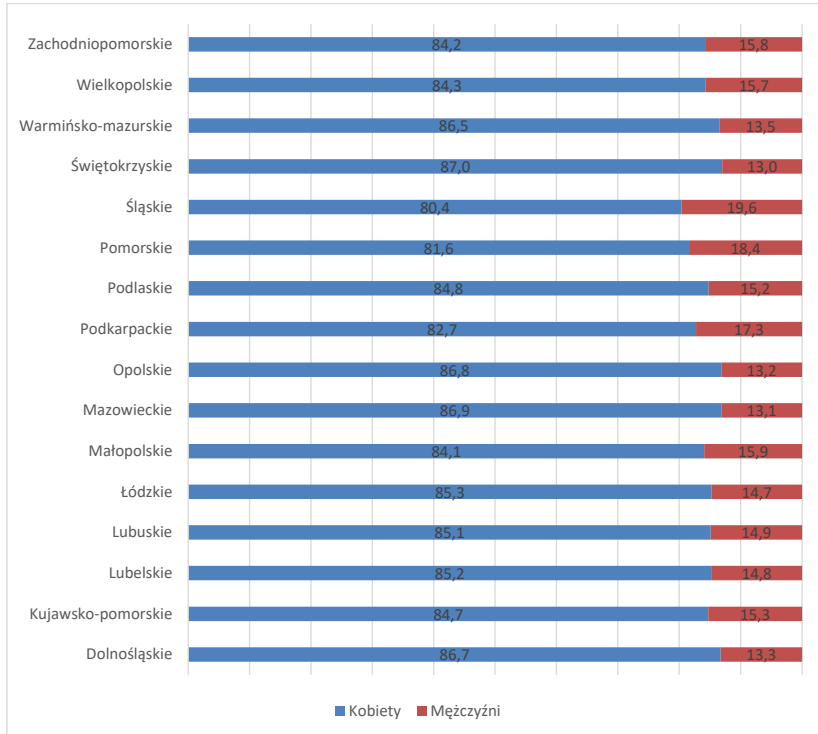
²⁸ A. Rokicki, *Starość nie znaczy bierność – współczesne metody aktywizowania seniorów*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia*, Vol. XXIX, 1, 2016, s. 191-192.

roku działało w Polsce 640 UTW oferujących swoim uczestnikom zajęcia edukacyjne, integracyjne oraz aktywizacyjne, ukierunkowane na poprawę jakości życia osób starszych oraz zwiększanie ich uczestnictwa w życiu społecznym. We wszystkich badanych Uniwersytetach studiowało łącznie 113,2 tys. osób, z czego 94,5 tys. reprezentowały kobiety, co oznacza, że jedynie 15,7 proc. uczestników zajęć stanowili mężczyźni. Uwzględniając wiek słuchaczy, warto podkreślić, że w każdej kolejnej kategorii wieku zwiększa się odsetek mężczyzn uczestniczących w zajęciach UTW. Słuchaczkami Uniwersytetów są najczęściej mieszkanki województwa mazowieckiego, natomiast najwyższy odsetek słuchaczy płci męskiej reprezentowany jest na Śląsku²⁹. Należy podkreślić, że dla zwiększania aktywności seniorów ważne jest uczestnictwo w każdej formie kształcenia i cieszy fakt, że wśród osób starszych w wieku 60-69 lat w 2016 roku taką aktywność przejawiało 25,2 proc. kobiet i 26,1 proc. mężczyzn³⁰.

²⁹ GUS, *Uniwersytety Trzeciego Wieku w Polsce w 2018 roku*, s. 4, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/uniwersytety-trzeciego-wieku-w-polsce-w-2018-r-,10,2.html> (dostęp: 17.09.2020).

³⁰ GUS, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 roku*, s. 68, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2018-roku,2,1.html> (dostęp: 17.09.2020).

Wykres 7. Słuchacze UTW w 2018 roku według miejsca zamieszkania

Źródło: Obliczenia własne na podstawie GUS, *Uniwersytety Trzeciego wieku w Polsce w roku akademickim 2017/2018*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/universytety-trzeciego-wieku-w-roku-akademickim-20172018,11,2.html> (dostęp: 17.09.2020).

Inną formą aktywności osób starszych jest uczestnictwo w inicjatywach Klubów Seniora, centrów kultury, klubów i świetlic. Osoby w wieku 60 lat i więcej stanowiły w 2018 roku 33,1 proc. ogólnej liczby członków kół, klubów i sekcji w dedykowanych im instytucjach, co stanowiło wzrost o 7,3 proc. słuchaczy w porównaniu z rokiem

poprzednim. W badanym roku zaobserwowano wśród seniorów zwiększone zainteresowanie uczestnictwem w grupach artystycznych. W skali roku wzrost ten wyniósł 3,9 proc., a łączny udział osób starszych w takich grupach wyniósł 18,7 proc. Osoby starsze coraz chętniej korzystają także z zasobów bibliotek publicznych, co przekłada się na wzrost czytelnictwa w tej grupie. Użytkownicy w wieku 60 lat i więcej stanowili 9 proc. populacji seniorów, przy czym w rocznej analizie odsetek ten wzrósł o 6,4 proc. Na przestrzeni lat zwiększa się również liczba seniorów, deklarujących znajomość języka obcego. W 2016 roku wśród osób w wieku 60-69 lat 50,7 proc. potwierdziło znajomość przynajmniej jednego języka obcego i było to o 6,7 proc. więcej niż pięć lat wcześniej. Znajomość języków obcych była bardziej popularna wśród senierek niż seniorów, przy czym różnice w poziomie deklaracji stopniowo się wyrównują. W 2016 roku w grupie seniorów deklarujących znajomość języka obcego 55,4 proc. to kobiety, w 2011 roku było ich 53,2 proc.³¹

Dla utrzymywania jak najdłuższej samodzielności seniorów ważne jest zdrowie i sprawność, zarówno fizyczna, jak i psychiczna. W subiektywnej ocenie sprawności fizycznej wśród osób w wieku 60 lat i więcej zdecydowanie lepiej wypadają mężczyźni, którzy o 8,5 proc. rzadziej oceniali swoją sprawność fizyczną jako złą i bardziej złą oraz o 5,6 proc. częściej przy ocenie tej sprawności jako dobrej i bardzo dobrej. W ogólnych deklaracjach w badanej grupie 45,8 proc. uznało swoją sprawność fizyczną jako średnią, 27,8 proc. jako złą, a 8,3 proc. jako bardzo złą. Zadowolonych i bardzo zadowolonych ze sprawności fizycznej było odpowiednio 16,6 proc. oraz 1,5 proc. seniorów w wieku 60 lat i więcej. Samoocena sprawności fizycznej warunkowana jest uczestnictwem w zajęciach sportowych lub rekreacji ruchowej, w czym brało udział średnio 25,1 proc. badanych. Przy ocenie poziomu deklaracji wynikało, że bardziej aktywni sportowo są mężczyźni, wśród których 27,7 proc. włączyło się do tego typu zajęć, wśród kobiet aktywnych było 23,2 proc. Warto podkreślić, że w grupie deklarujących uczestnictwo w zajęciach sportowych prawie połowa wykonywała ćwiczenia przy-

³¹ *Ibidem*, s. 64-65.

najmniej raz w tygodniu. Dla większości seniorów udział w zajęciach sportowych wynikał z czerpanej z tego przyjemności i doświadczania rozrywki, w dalszej kolejności wskazywano na zalecenia lekarza oraz konieczność dbałości o właściwą sylwetkę³².

Wnioski

Zaprezentowana analiza postaw kobiet i mężczyzn wobec starości i starzenia się jest jedynie głosem w dyskusji o jakości starzenia się współczesnych seniorów. Łatwo dostrzec, że płeć jest w tym przypadku zmienną różnicującą postawy, wobec tego stanu i procesu. Powyższe rozważania na temat męskiej i kobiecej starości dowodzą, że aktywność jest bardziej domeną kobiet niż mężczyzn, są one bardziej chętne do budowania nowych relacji społecznych, częściej uczestniczą w spotkaniach, seminariach i kursach. Mężczyźni natomiast bardziej niż kobiety pielęgnują sprawność fizyczną, starają się regularnie ćwiczyć i dbać o dobrą kondycję.

Można więc pokusić się o stwierdzenie, że do procesu starzenia się nieco lepiej przygotowane są kobiety. Świadczy o tym przede wszystkim ich wysoka w stosunku do mężczyzn otwartość na aktywne starzenie się. Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, z czego to wynika, ale z pewnością możemy przyjąć, że kobiety z racji tradycyjnie utrwalonych ról, w poszczególnych etapach życia zazwyczaj realizowały się równolegle na płaszczyźnie zawodowej i rodzinnej (początkowo jako matki, później jako babcie), w sposób bardziej dynamiczny niż mężczyźni, przez co ta aktywność w wieku senioralnym jest traktowana jako naturalna konsekwencja wcześniejszego stylu życia. Współcześni seniorzy to przedstawiciele tradycyjnego podziału ról, gdzie kobieta pracowała zawodowo i sprawowała opiekę nad rodziną, a mężczyzna przede wszystkim był odpowiedzialny za bezpieczeństwo ekonomiczne rodziny. W życiu kobiety we wcześniejszych fazach była obecna cała dynamika zdarzeń jako konsekwencja konieczności godzenia ról

³² *Ibidem*, s. 70-71.

zawodowych i rodzinnych. Natomiast mężczyzna był uważany za głowę rodziny, on decydował w najważniejszych dla rodziny kwestiach, a jego zdanie było niepodważalne, ale kwestie równowagi między życiem zawodowym a rodzinnym było mu obce. Dodatkowo wraz z procesem starzenia okazuje się, że ta pozycja mężczyzny zostaje zaburzona i w pewnym etapie życia musi on ustąpić miejsca młodszemu. Dla wielu jest to trudne do zaakceptowania i świadomość mijającego życia napawa większą obawą niż wiarą w lepsze jutro, przez co mężczyznom jest trudniej odnajdywać się w nowych rolach.

Mężczyzna wraz z wiekiem, w swojej świadomości, przestaje być ideałem męskości, traci swoją pozycję w rodzinie, a dodatkowo pojawiają się problemy zdrowotne i często utrata samodzielności. Konsekwencją tego jest konieczność korzystania z opieki i wsparcia, które najczęściej udzielane jest przez młodszą żonę. To wszystko zaburza ugruntowany porządek męskiego świata, na skutek czego to właśnie mężczyznom jest trudniej pogodzić się z konsekwencjami starzenia się. Należy jednak mieć nadzieję, że otwartość na aktywne starzenie będzie wzrastać i przestanie być domeną kobiet. Pamiętajmy, że każde kolejne pokolenie seniorów jest bardziej wyedukowane i świadome zmian wynikających ze starzenia się organizmu. Większa dbałość o zdrowie, edukacja całościowa, wzrost akceptacji społecznej seniorów powinny także przyczynić się do podnoszenia jakości starzenia się kolejnych pokoleń.

Bibliografia

- Bem S.L., *The Measurement of Psychological Androgyny*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, nr 42, 1974.
- GUS 2014, *Prognoza ludności na lata 2014-2050. Studia i analizy statystyczne*, Warszawa 2014, [https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r,1,5.html](https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r,1,5.html) (dostęp: 11.09.2020).
- GUS 2016, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Warszawa 2016, [https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r,1,5.html](https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r,1,5.html) (dostęp: 16.09.2020).

- GUS 2019, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r.*, Warszawa 2019, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/osoby-starsze/osoby-starsze/sytuacja-osob-starszych-w-polsce-w-2018-roku,2,1.html> (dostęp: 11.09.2020).
- GUS 2019, *Uniwersytety Trzeciego Wieku w Polsce w 2018 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/uniwersytety-trzeciego-wieku-w-polsce-w-2018-r-,10,2.html> (dostęp: 17.09.2020).
- GUS 2020, *Rocznik demograficzny 2019*, Warszawa 2020, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2019,3,13.html> (dostęp: 16.09.2020).
- Kluczyńska U., *Redefiniowanie męskości. Kulturowo-społeczne konteksty starzenia się mężczyzn*, Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ, Łódź 2008.
- Kocot-Górecka K., *Społeczno-demograficzne predyktory poglądów kobiet i mężczyzn dotyczących kulturowych ról płci w Polsce*, *Studia Demograficzne* 1 (165), 2014.
- Królikowska S., *Nierówności w stanie zdrowia między kobietami a mężczyznami w kontekście płci biologicznej oraz społeczno-kulturowej*, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Sociologica* 39, 2011.
- Łacheta B., *Zrozumienie starości*, w: J. Stala (red.), *Człowiek chory i umierający. Możliwości wsparcia i pomocy*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, Kraków 2014.
- Murkowski J., *Płeć a zaawansowanie procesu starzenia się ludności państw europejskich*, *Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance* Vol. 15, No. 3, 2017.
- Paprzycka E., Mianowska E., Izdebski Z., *Kobiecość i męskość Polaków. Społeczno-kulturowy wymiar płci jako kategoria analityczna*, *Rocznik Lubuski*, t. 42, cz.1, 2016.
- Perek-Białas J. Worek B., *Aktywne starzenie się, aktywna starość – określenie pojęć*, w: Perek-Białas J. (red.), *Aktywne starzenie się, aktywna starość*, Wydawnictwo „Aureus”, Kraków 2015.
- Rokicki A., *Starość nie znaczy bierność – współczesne metody aktywizowania seniorów*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin Polonia*, Vol. XXIX, 1, 2016.
- Slany K., Struzik J., Wojnicka K., *Rozwój refleksji genderowej i studiów nad społeczno-kulturową tożsamością płci w Polsce*, w: K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka (red.), *Gender w społeczeństwie polskim*, Kraków 2011.
- Szacka B., *Gender i płeć*, w: K. Slany, J. Struzik, K. Wojnicka (red.), *Gender w społeczeństwie polskim*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2011.

- Szukalski P., *Polscy seniorzy w przyszłości*, w: *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa. Diagnoza i kierunki działania*, Warszawskie Wydawnictwo Naukowe PAN, Warszawa 2008, s. 33.
- Szukalski P., Szatur-Jaworska B. (red.), *Aktywne starzenie się Przeciwdziałanie barierom*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- Wojcieszke B., *Kobiety i mężczyźni. Odmienne spojrzenia na różnice*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.

Numery DOI tekstów zamieszczonych w książce

Katarzyna Ukłańska, Olga A. Kotowska-Wójcik

Moralność, intymność, aktywność – kobiety i mężczyźni o kontekstach życia prywatnego i publicznego

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_01

Wojciech Klimski

Płeć i dekodyfikacja moralności seksualnej

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_02

Maria Sroczyńska

Być młodym..., czyli o kontrowersyjnych wymiarach współczesnej intymności (szkic socjologiczny)

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_03

Joanna Wróblewska-Skrzek

Digitalizacja miłości. Wirtualne randkowanie – szanse i zagrożenia

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_04

Anna Linek

Ciało kobiety w „zaklętym” kręgu wagi

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_05

Martyna Kawińska

Kobiety i mężczyźni wobec starości i starzenia się

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_06

Katarzyna Ukłańska

Ambitne kobiety. Kompetencje i stosunek do pracy studentek na podstawie badań empirycznych

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_07

Magdalena Markocka

Rola i aktywność kobiet w perspektywie współczesnych przemian społeczności lokalnych

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_08

Monika Maria Brzezińska

„Gołąb” i „jastrząb”, czyli przywództwo i decydowanie polityczne kobiet i mężczyzn

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_09

Olga A. Kotowska-Wójcik

Polki i Polacy o kobietach w polityce

DOI 10.48226/978-83-66666-14-6_10